

Կ. ԿՈՍՏԱՆԵԱՆՑ

«ՇԱՐԺԻ ՏԱՐԵԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՄԷՋ» (Թիֆլիս, 1902)

ՀԱՏՎԱԾ

Թ. 802—803. «Ի նոյն ամի սուրբ Կարապետն, յիննակնեան տեղիսն էր, փլաւ. զի շարժ խստագոյն եղև»: Տ. Յովհ. Մամիկ. Գ. Բ.

Թ. 785 յուլիսի 21, Հրոտից 15. «Խաւար անտեսանելի կալաւ զՄոզանն սահման, և զաւորս քառասուն շարժեցաւ վայրն, և խորասոյգ եղեալ ընկղմեցաւ կենդանոյն հոգիք իբրև տասն հազար: Վասն այնորիկ Վայոց Ձոր անուանեցաւ»: Տ. Մովս. Կալանկ. Գ. ԺԶ.

«Յանկարծակի եհաս ի վերուստ պատուհաս Տեառն և կալաւ խաւար շօշափելի զգաւառն ամենայն զաւորս քառասուն, և շարժումն և դորդումն սաստիկ. զի եռայր երկիրն ահեղ դողացմամբ յանդնդոց և բարձրանայր մինչև ի վեր և անդէն իբր զալիս ծովու փլուզանէր. լերինք տապալէին, վէմք ի հիմանց քաքտէին, տունք և ապարանք գեղեցիկք լինէին գերեզմանք բնակչաց, սուրբիւրք խցէիք, գետք կորնչէին և ամենայն տեղի երերէր տատանմամբ, և ձայնք մարդկեղէն բարբառոյ լսելի լինէին ի ներքուստ յանդնդոց և ի վերուստ յօդոց «վա՛յ ձոր, վա՛յ ձոր». և կենդանոյն ընկղմեցան ոգիք իբրև տասն հազար, զորս գիտէին ի թիւ արկին, և զանծանօթիցն ոչ ոք գիտէր զհամարն. յաղագս որոյ կոչեցաւ անուն զաւառին Վայոյ Ձոր»: Տ. Ստեփ. Օրպէլ. Գլ. ԻԹ.

(Թ. 728 «Վայոց Ձորոյ ընկղմումն». Թ. 737 «Շարժ ահագին: Երկու նոր աստղ երևեցան՝ մին յարևելք և մի յարևմուտք:

Երկու ամիս օդդ փոշի տեղեաց թիզ մի: Եղեն ցումունք աստեղաց և շարժ սաստիկ»: Տ. Մխթ. Այրիվանեցի).

Թ. 800—802 «Յայս ժամանակս եղև շարժ սաստիկ. և լերիք Կողոտու (Կողատու), որ կան աստի և անտի, հայեցան առ միմեանս, զոր տեսին մարդիկ, և փլաւ լեառն մի և անկաւ յԵփրատ, և արգելեաց զնա օր մի, և զնայր գետն ի վեր, և բազում լերինք խզեցան, և յոլով աղբերք բացան ջրոյ, և կարոյ, և նաւթոյ, և բազում խցան յաղբերաց: Տ. Սամ. Անեցի: (Նոյնը տե՛ս Մխ. Այր. 791 թուին):

Թ. 854. «Շարժ յաղութացան, որ ի Դուին, մեռան ի միում գիշերի երկոտասան հազարք»: Տ. Մխ. Այր.

Թ. 858. «Յամս Ջաքարիայի Հայոց կաթողիկոսի յետ է. ամի գերութեանն Հայոց» (տ. Թովմ. Արծր. գ. 22) «յահագին իմն շարժմանց եղելոց ի Դուին քաղաքի բազում սասանութիւնս և փլուզմունս տանց և պարսպաց և ապարանցի լինէր, և առհասարակ քանդումն և դորդումն առնոյր քաղաքն, այլ և մահ յոլովից մարդկան ի վերայ հասանէր և այնպէս ահագին իմն լինէր վտանգ տագնապին, մինչև ոչ ոք մնալ ընդ յարկաւ, այլ ի հրապարակս և ի փողոցս ելեալ հաչեալ հառաչէին: Իսկ ցրտաշունչ սառնամանիքն ձմերայնոյն առաւել բերէր զլքուցումն հեծութեան, զի հոլովք մսեալք և ծայրատեալք լինէին: Իսկ սուրբ հայրապետն Ջաքարիաս ուժգին աղօթիւր և պաղատանօք մշտնջենամտունչ

և աղերսալի աղօթս առ բարեգութն Աստուած մատուցանէր և երկնային ազդեցութեամբ ի բաց բառնայր զաստուածասաստ բարկութիւնն, անվնաս զեկեղեցին Քրիստոսի պահեալ ի բազմաբեր ցասմանէ վտանգին»: Տ. Յովհ. կաթ. ԻԷ:

Թ. 863. «Ի քառասնորդս պահոց ի փոքրիկ շաբաթուն եղև շարժումն ահագին և զբազումս կոտորեաց և զգեղեցիկ շինուած տապալեաց, և տեւաց մինչև ի ժամանակս երից ամսոց»: տ. Ստ. Ասող. Բ. Բ. (նոյնը տե՛ս և Սամ. Անեցի 865 թուին):

Թ. 869. «Ի յերեքհարիւր յութետասն թուականին Հայոց եղև անհնարին և հիացուցանող շարժն Դունայ, որ զամ մի ողջոյն դողացեալ խորասուզեաց յանդունդս անձինս իբրև երկոտասան բիր մարդկան»: Տ. Մովս. կաղ. Գ. 21.

Թուին 893. «Ջայտու ժամանակաւ («յերրորդ ամի թագաւորութեանն՝ Սմբատայ ի վերայ Հայոց») ահագին իմն յեղակարծում ժամու սաստիկ շարժմանց եղեղոց ի գիշերի ի Դուին քաղաքի բազում սասանումն և սարսափումն և դրդումն և կործանումն զքնակչօք քաղաքին զեղեալ, հիմն ի վեր տապալէր. վասն զի առհասարակ ի վայր փյուզեալ զպատուար պարսպացն, և զպարանս զխաւորացն, և զտունս ռամկացըն իբրև զերիզուտ վայրս առապարաց յական թօթափել տեսանիր: Այլև զաստուածաշէն եկեղեցիս կաթողիկոսարանին և զայլ ևս հաստահեղոյս վկայարանս դըղըրդեալ քանդեալ աւերեալ ի վայր հոսէին, որ գրեթէ իբրև զփապարս վիմուտս դերբկաց սարսափելի տեսողացն երևիր: Այլև հեղձամղձուկ յարկածածկ հողաթաւալ հողահեղձոյց սատակումն դիակոյտ բազմութեանն, որ կարծրագոյն քարեղէն և անկարեկիր միտս էր ստացեալ, յորդորէր զմէ ի բազում ողբս և յարտութեամբ կականմունս: Թողում ասել զազգակիցս և զկարեկիցս և զլծակից հարազատութիւն մարդկան, որոց կականումն և ողբումն և աշխարհումն գոմից ճշոյ և կանչոյ և կառանչոյ, և աղիողորմ ձայնք երգեցիկ գուսանաց (կուսանաց) և սևազգեաց կանանց և արանց վշտահար հեծութեամբ զգացելոց մինչև յերկինս բարձրացեալ հասանէր: Իսկ զբազմութիւն դիականց ոչ բաւեալ տալ զերեզմանացն, զբազումն ի վիհս և խորափիտս և ի դարափակս ընկեցեալ լինէին»: Տ. Յովհ. կթ. ԼԲ, (տպ. Երուսաղ.): «Այս շարժումն սաստկագոյն որ եղև յամս Ջաքարիայի Հայոց կաթողիկոսի յետ Է. ամի զերութեան Հայոց»: Տ. Թովմ. Արծ. Գ. 22.

Թ. 995. «Ծարժեցաւ երկիր, բայց սաստկագոյնս աշխարհն Չորրորդ Հայոց, Հաշ-

տեանք, Խորձեան, Ծոփք, Բալու և Պաղ-նատուն: Եւ բոլորովին փլան շինուածք ամենայն ի հիմանէ դրդեալք... հերձան լեռինք և պատառեցան վէմք, բացան աղբիւրք յանջրդին տեղիս և ցամաքեցան ելք սովորական ջուրց, դաշտք ծածանէին և լերինք որպէս առ միմեանս խոնարհէին. ծխոյ մմանութեամբ՝ փոշոյն ծառացելոյ զօղսն լնոյր: Եւ ամենայն շինուածք քաղաքաց, գիւղից և ագարակաց տապալեալ, զքնակիչսն ի ներքոյ առնէին, մեռեալս և կիսամեռս զնոսա առնելով, և մնացելոցն կենդանեաց ճիշք յալեաց և վայք ողբոց ի վեր բարձրանային: Եւ բերդն Բալու հանդերձ շինուածովքն և քարն ևս փյուզանիր. խարխալեալ ժապաղջուր, բերդին Դկլաթայ, Աթթախայ և Ամթայ և ամենայն քարովիր զեղեցկաշէն եկեղեցեաց և ապարանից: Այս լինէր յամսեանն Քաղոց ի վերջնումն աւուր. և զայս ձև օրինակի կացեալ ամիսս Է. մինչև ցՆաւասարդ»: Տ. Ստ. Ասող. Գ. ԼԶ.

Թ. 1003—1004. «Եղև շարժ սաստիկ ընդ ամենայն երկիր. երերեալ դողաց ամենայն արարած. յահէ և բարբառոյ բարկութեանն ոչ ժամանէին խոստովանութեան և հաղորդութեան. մարդ և անասուն պակասեցան յերկրէ, և մնացեալ չորքոտանիք անմարդ մնացեալ շրջէին ի վերայ երկրի»: Տ. Մատթ. Ուոհ. ԼԷ. (նոյնը տ. Սամ. Ան. 1007 թ. և Սմբ. Սպար. 1008 թ.)

Թ. 1011. «Ծարժ սաստիկ յՆաաջաւորին: Ընկղմեցաւ Երզնկա ողջոյն, և մնաց միայն տունն Կիրակոսի ողորմածին: Բազում եկեղեցիք և բերդք տապալեցան»: Տ. Մխ. Այր.

Թ. 1045. «Եղև շարժ ահաւոր և սոսկալի, և դողացաւ հասարակ ամենայն տիեզերք... Բազում եկեղեցիք խախտեալ փլաւ ի հիմանց ի յեկեղեաց գաւառին, և քաղաքն, որ Երզնկան կոչի, փլաւ առհասարակ և պատառեցաւ երկիրն, և արք և կանայք ընկղմեցան ի խորս անդնդոց, և զաւուրս բազումս գայր ձայն աղաղակի նոցա ի խորոց անդնդոց: Եւ էր յամառնային ժամանակին, և աւուր աւուր շարժէր կրկին (sic) յամին յայնմիկ... Եւ յամառնային ժամանակին խաւար և մութն լինէ ի վերայ երկրի, մինչև արեգակն և լուսինն ի կերպս արեան երևէին. և յորժամ ելանէր ի կամարն, յիստակ էր»: Տ. Մատթ. Ուոհ. ԿԷ. (նոյնը տ. և Սմբ. Սպար. 1045 թ.):

Թ. 1104. «Ի հինգ հարիւր յիսուն և երեք թուին ի Մարերի երկոտասանն դողաց երկիր հանդերձ աղիողորմ ձայնի, որ գայր ի լերանց և ի դարափով վիմաց. և օրն էր կիրակէ և ձայնն վառ... Եւ փլան յոլով քաղաքք, և մեռան քառասուն հազար ան-

ծինք, զոր թուել կարացին»։ Տ. Վարդան պատմ. ԿԷ. տ. և 1114 թ.:

Թ. 1114. «Յամսեանն Մարերի յերկոտասան ատուրն յաւոր կիրակէին տօնի խաչ Գիտին եղև մեծասաստ արհաւիրք ի վերայ տիեզերաց... մինչ դեռ էաք յափըշտակեալ ի խոր քնոյ, եղև յանկարծակի ճայթումն և թնդումն ահաւոր, և գոռայր առհասարակ ամենայն արարածք, և եղև դղրդումն սաստկապէս և ահագին թրնդմամբ շարժեցաւ երկիր... և յերինք, և պատառեցան ապառաժ վեմք, և հերձան բլուրք... Եւ յսելի լինէր ձայնն զկնի շարժմանն իբրև զմի ծամ գիշերին, և յահէ բարբառոյ բարկութեանն ամենայն ոք յուսահատեցաւ ի կենացս և սաացին, եթէ հասն օր կատարածի և դատաստանի մերում, զի զայն ատուր զպատկերն ունէր. օրն էր կիրակէ, և ձայնն ի վառի ձայնն էր, և յուսինն փոյ էր, զամենայն պատճառ զվերջին ատուրն ունէր. և ահա՛ կային ահաբեկեալ իբրև զմեռեալս յուսահատեալք։ Եւ յայսմ գիշերին կործանեցան բազումք քաղաքաց և գաւառաց և ամենայն որ կործանեցան, էին գաւառք ֆոսակաց և այլ գաւառաց կամ այլագգեաց ոչ եղև վնաս և ոչինչ։ Եւ յայսմ գիշերի կործանեցաւ Սամուսատ քաղաք և Հասան Մսուր, Քեսուն, և Ռապան, և Մարաշ քաղաք ահաւոր, և կործանեցան ոգիք իբրև քառասունհազար, զի էր բազմամբոյս քաղաք, և ոչ մնաց ի նոցանէ և ոչ մի։ Եւ այսպէս ի Միս քաղաք կործանեցաւ անթիւ բազմութիւն արանց և կանանց, և այլ բազում գեղք և վանորայք, և անհամար արք և կանայք հազարս հազարաց և քիւրս քիւրոց կործանեցան։ Եւ եղև ի Անա լեւոն անուանի, յանապատն որ կոչի Բարսեղեանց, էին ժողովեալ յեկեղեցորհնէք սրբասնեալ կրօնաւորք և վարդապետք Հայոց, և կային ի պաշտօն Աստուծոյ անկաւ եկեղեցին ի վերայ նոցա, և երեսուն կրօնաւորք և երկու վարդապետք կատարեցան ի ներքոյ նորա, որ կամ մինչև ցայսօր։ Նոյնպէս եղև մերձ ի Մարաշ ի մեծ անապատին, որ ասի Յեսուանց, անկաւ և կործանեցաւ վանքն, և ամենայն դասք կրօնաւորացն։ Եւ յորժամ դադարեաց շարժն, սկսաւ ձիւն գալ, և զամենայն աշխարհ ի ներքոյ կոտորեաց»։ Տ. Մատթ. Ուռ. ՄԺԷ.

Թ. 1138—1139. «Ի հինգհարիւր ութսուն և ութ թուին եղև շարժ սաստիկ և կործանեցաւ քաղաքն Գանձակ, և տապալեցաւ շինուածքն որ ի մնա ի վերայ բնակչաց իւրոց... փլաւ և լեւոն Ահարակ ի շարժմանէն և արգել զձորակն որ անցանէր ընդ մէջ նորա, և եղև ծովակ, որ է մինչև ցայ-

սօր, և լինին ի մնա ձկունք ազնիւք»։ Տ. Կիրակոս Գանձակեցի, 87:

Նոյն. «Ընդ ատուրսն այնոսիկ եղև յանկարծակի մէգ և մառախոլ, և լցաւ առհասարակ լեւոն և դաշտ, և եղև շարժ ահագին, և կործանեցաւ մայրաքաղաքն Գանձակ. և շնորհօք Աստուծոյ, ապրեալ եղև նորընծայ կաթողիկոսն (Աղուանից), բայց մեռաւ շարժմանէն մեծ վարդապետն Գրիգոր (Թոքակերի որդի), հանդերձ այլ բազմութեամբ արանց և կանանց և մանկւոյ, որոց ոչ գոյ թիւ, զորս սպանին շինուածքն անկեալ ի վերայ... փլաւ և լեւոն Ահարակ և կապեաց զձորակ, որ անցանէր ընդ մէջ նորա, և եղև ծով որ է մինչև ցայսօր ծամանակի»։ Տ. Կիր. Գանձ. 101.

Թ. 1138—1139 «Ի ԾԶԸ, թվին ի ԺԷ. Արեգ ամսու շարժմամբ կործանեցաւ Գանձակ քաղաք և սուրբ վարդապետքն Գրիգոր և Սարգիս ընկղմեցան, և եկեղեցին Հաղբատայ փլուզանի»։ Տ. Սամ. Անեցի։ (Նոյնը տ. Միս. Այր. 1141 թ.):

Թ. 1157. «Ի հոկտեմբերի ամսոյ ԻԶ. սկսաւ շարժ լինել յամենայն երկիր. և բազում քաղաքք տաճկաց ի սահմանս Արաբիոյ, որ է Հալապ, կործանեցան ի հիմանց. և զազգս քրիստոնէից պահեաց Տէր մինչև ցայժմ. և անդադար լինէր շարժն մինչև ի փոխել թուականիս, որ ոչ կայր համար կամ թիւ շարժմանն զամիսս չորեքտասան»։ Տ. Գրիգոր երեց, ՄԿԷ.

Թ. 1165—1166. «Եղև շարժ յերզնկայն»։ Տ. Սամ. Ան. և Վարդ. Պատմ. (նոյնը Միսիթ. Այր. 1161 թուին):

Թ. 1236. «Ծարժ եղև յերզնկան. եկեղեցի մի փլաւ»։ Տ. Առ. պտմ.

Թ. 1251. «Ծարժմամբ կործանեցաւ Երզնկայն»։ տ. Միս. Այր.

Թ. 1261. «Ի Կիլիկիայ շարժ եղև»։ «Ծարժն եկն ի Վրացտուն և բազում վնաս արար»։ Տ. Միս. Այր.

Թ. 1268. «Ծարժ եղև յերզնկայն յաւոր կիրակէի, 15 հազար մարդիկ մեռան»։ Տ. Առ. պտմ.

Թ. 1281 «Ծարժ եղև յերզնկան, Աստուած պահեաց, որ ոչ փլաւ»։ Տ. Առ. պտմ.

Թ. 1285. «Ծարժն երեկ ի Տփլիս»։ Տ. Սամ. Ան. Ծարայար.

Թ. 1287. «Մայիս ամսոյն շարժ եղև յերզնկան, բազում մարդիկ մեռան, որ ըզթին միայն Աստուած գիտէ»։ Տ. Առ. պտմ.

Թ. 1289. «Ծարժմամբ կործանեցաւ Երզնկան»։ Տ. Սամ. Ան. Ծար. (նոյնը տ. Առ. պտմ. 1290 թուին):

Թ. 1308. «Ծարժն տարաւ զվանքն ս. Առաքելոյն Թադէոսի, զեկեղեցին և զվանքն կործանեաց և ՀԵ. հոգի սպան»։ Տ. Սամ. Ան. Ծար.

Թ. 1319—1320. եղև ահագին շարժ յարևելս, և զԹաղեոս առաքելոյն վանքն ե գեկեղեցին կործանեաց, և գտունսն փոյոյց, և ՀԵ ոգի եսպսան. զոր վերստին շինեաց եկեղեցին և զվանքն տէր Զաքարէ: Այլ և ի Գեղարքունի ընկղմեաց զրազում գեօղս հանդերձ արամբք, և յայլ ևս տեղիս»: Տ. Սամ. Ան. Ծար.

Թ. 1363. «Ծարժն զՄշու երկիրն տարաւ և զվանորայք խախտեաց»: Տ. Սամ. Ան. Ծար.

Թ. 1439. «Հոր անկաւ ի Մըմրուտ սարն և շատ տարի այրեց զայն սարերն») Տ. Նօտ. Հյց. 118 և 127.

Թ. 1458 «Ծարժ եղև յերզնկան. ԼԲ. հազար մարդ մեռաւ. և ոչ այսչափ միայն, այլ ԺԶ անգամ շարժ եղեր յերզնկան քան զայս այլ սաստիկ»: Տ. Նօտ. Հյց. 187. տ. և Առ. պատմ.

Թ. 1482. «Ծարժ եղև յերզնկան. ԼԲ. հոգիք մնացին ի ներքոյ գետնոյն»: Տ. Սամ. Ան. Ծար.

Թ. 1543. «Ապրիլի 4 օրն չորեքշաբթի ի յուսանալ ատորն Ա. ժամն սաստիկ շարժ ելաւ. Ողորմեա՛ փոխին ասելու չափ եղաւ, որ երերաց, և շատ ատեր արաւ: Տ. Անդր. Թոխ.

Թ. 1584. «Ծարժեցաւ Եզնկան յունիսի ԺԷ. Գ. ժամունս. Լուսաւորչի երկուշաբթի. փլաւ քաղաքն և մեռան ԺԵՌ, արք և կանայք. ԵՌ մարդիկ մնացին ի ներքոյ երկրի, զորս յերկրէ կիսամահ, ոմանք մեռան և կէս խեղեցան»: Տ. Սամ. Ան. Ծար.

Թ. 1641. «Ծարժ եղև ի Թավրեզ ե յիւր շրջակայսն, և փլաւ Ծամլագանն և Ուստաշէկերտ ամարաթին»: Տ. Սամ. Ան. Ծար. տ. նոյն և Առ. պտմ. ԼԵ.

Թ. 1646. «Ապրիլ 2 Աւագ Ուրբաթու գիշեր սաստիկ շարժ եղև ի քաղաքն Վան, և բազում մարդիկ մեռան, և շատ ատերութիւն եղև»: Տ. Յիշատ. Ման. 341.

Նոյն. «Մեծ շարժ եղև ի Թավրեզ: Եւ ի սոյն ամին ի շարժմանէ մեծ մասն բերդին Վանայ փլաւ»: Տ. Անդր. Թոխ.

Թ. 1648. «Ծարժ սաստիկ եղև ի Վան և ի շրջակայսն իւր, և եկեղեցիք և մզկիթք բազումք վղան, և կէս պարսպի քաղաքին»:

*) Յայտն ամի (պղ=1441) մեծ ճշան եղև. քանզի յետոն Մամրուտ կոչեցեալ, որի մէջ խլաթ և Բաղէշէ, յանկարծակի գոռաց իբրև զսաստիկ որոտումն ամպոյ... սարն պատառեցաւ լայն իբր զքաղաք մի և այլ փոքր փոքր, և ի պատառումէն ի վեր հոյր ցոլացեալ կյանէր մտախլապատ ծխով և ժահահոտութեամբ, որ և տղայքն ի հոտոյն հիւանդանային, և քարինք եռային յախագին բոցոյն, և մեծամեծ վէմս ընդ երկինս ձգէին ձայնի որոտմամբ և այլն. տ. Ինճիհ. Հնախա. Ա. 106;

Տ. Սամ. Ան. Ծար. տ. նոյն և Առ. պատմ. ԼԷ.

Թ. 1668. «Սոգոստոսի 7 օրն ուրբաթ Դ. ժամունս խիստ մեծ և ահագին շարժ եղև, որ ոչ տեսեալ էր և լուեալ բնաւ, զի բազում քաղաք և գիւղք կործանեցան, տունք և ապարանք»: Տ. Անդր. Թոխ.

Թ. 1679. «Ծարժ յԵրևան»: Տ. Զաք. սարկ. 104.

Թ. 1692. «Ապրիլի 13 յառաւօտէ արեգակըն նուաղեցաւ և մեզ պատեաց գերկիր այնքան, զի մարդիկք մերձ գոլով զմիմեանս ոչ տեսանէին ի ցերեկի. և մինչև յերեկոյ կարմիր փոշի տեղեաց ի յերկիր. և եղև մարդամահ անդրանկաց, և սաստիկ շարժ»: Տ. Յիշատ. Ման. 348.

Թ. 1701. «Մարտի 7-ի մեծ պահոց առաջին ուրբաթն սաստիկ շարժ եղև ի քաղաքս Վան, և ի գիշեր ևս շարժ եղև, և ի կիրակէն երկու և երեք անգամ շարժ եղև, և ի չորեքշաբթի առաւօտունս ևս սաստիկ շարժ եղև որ ամենայն քաղաք ահաբեկ եղեալ սասանեցան, և հայ և տաճիկ ամենքեան թողեալ գտունս իրեանց ի քաղաքէն ի դուրս կազմեցին վրանս և մնացին տամբք և տղայիք ոմանք յայգիս, ոմանք ի դաշտս և ի գերեզմանատունս ատուրս բազումս. և սակաւ ոմանք, որ ի քաղաքս մնացեալք էին, զմացեալ ի ժամատունն մնջէին տամբք իրեանց, և ի միւս շաբաթու օրն դարձեալ ահագին շարժ եղև, յորմէ բազում տունք խախտեցան ի մէջ քաղաքին ե ոչ վղան, և ոչ մարդոյ ինչ վընաս եղև. սակայն ի գեղն Բերդ սակաւ ինչ տուն փլան: Եւ այսպէս եկաց քաղաքս յերերմանի իբրև զնա ի ջուրս մինչև ի յօրն գարնանամտին (sic), և ապա հանդարտեցաւ Նախախնամութեամբն Աստուծոյ. Եւ հասեալ ի նոյեմբերի 30 կրկին ևս սաստիկ շարժեցաւ և վնաս ինչ ոչ եղև»: Տ. Յիշատ. Ման. 352.

Թ. 1704. «Յունվարի 13 մեծ շարժ եղև ի քաղաքս Վան: Յունվարի 27 մեծ շարժ եղև ի քաղաքն Բաղէշ, և բազում տունք փլան, և շատ մարդիկ ի ներքոյ տանց մնացին»: Տ. Յիշատ. Ման. 358.

Թ. 1707. «Յուլիսի 5 շարժ եղև սաստիկ»: Տ. Յիշատ. Ման. 365.

Թ. 1715. «Մարտի 8 յառաւօտէ շարժ եղև ի քաղաքս Վան, յորմէ ի յայգիքն սուրբ Յակոբայ վեր տուն մի փլաւ, վեց հոգի տակն մնացին, չորսն մեռան և երկուքն ապրեցան. նաև Բարթողիմէոս Առաքելոյ գմբէթն թռաւ. և Խօշարայ բերդի բողանն խախտեցաւ, Ղարաասարայ բերդի յիշադին վերայ քօշկն փլաւ և զյիշադն ատերեաց, որ և բազում մարդիկ ի ներքև մնացին, այլ և Սաթմանից քօշկն փլաւ և զբազումս

սպան. և այլ բազում գիտք տապալեցան, և յոյովք մնացին ի ներքև, և բազում վնաս եղև Մահմտանայ երկրին:

Ի յԱրճէշ քաղաքի ի մեծ հինգշաբաթի գիշերն առաւօտեան ժամուն շարժ եղև, որ եկեղեցւոյ գմբեթն անկաւ և 37 մարդ ի ներքև մնացին: Բայց խնամօքն Աստուծոյ միմն մեռաւ և այլ ամենեքեան ապրեցան, այլ շատքն սաղկատել են»: Տ. Յիշատ. Ման. 368.

Թ. 1791. «Դեկտեմբերի 27 մեծ և ահագին շարժ եղև ի քաղաքն Թաւրէզ, որ բոլոր քաղաք տապալեցաւ, և անթիւ մարդիկ մեռան, և ի ներքոյ հողին մնացին, որ ականատեսքն ասացին թէ ահագին քաղաք իբրև բնական բլուր մի եղև, որ ամենահին քաղաքի նշմարանք ոչ երևէին. նաև շրջակայ դասարայք՝ Խոյ, Որմի, Գունայի, Սալմաստ. և ի քաղաքս մեր Վան ևս շարժեցաւ, և ողորմութեամբ Աստուծոյ ոչինչ վնաս եղև»: Տ. Յիշատ. Ման. 398.

Այս հատուածները քաղուել են հետևեող աղբիւրներից.

Յովհան Մամիկոնեան. Պատմ. Տարօնոյ, Վեներտ. 1882.

Մովսէս Կաղանկատուացի, Պատմ. Աղուանից, Մոսկով 1860.

Ստեփաննոս Օրպէլեան, Պատմ. տանն Սիսական, Մոսկով 1861.

Թովմա Արծրունի, Պատմ. տանն Արծրունեաց, Ս. Պետ. 1887.

Յովհաննէս Կաթողիկոսի պատմութիւն, Երուսաղէմ 1867.

Մատթէոս Ուռհայեցի, Պատմութիւն, Երուսաղէմ 1869.

Ստեփաննոս Ասողիկ, Պատմութիւն, Ս. Պետ. 1885.

Վարդան վարդ. Հաւաքմունք պատմ. Վեներտ. 1862.

Կիրակոս Գանձակեցի, Համառ. Պատմ. Վեներտ. 1865.

Սամուէլ Անեցի, Հաւաքմունք ե այլն, Վաղարշ. 1898.

Նօտարք Հայոց, Ղեռնդ վ. Փիրդ. Կ. Պօլիս:

Մանանայ, Գ. վ. Սրուանձտեանց, Կ. Պօլիս 1876.

Ջաքարիա սարկաւագի պատմագր, Վաղարշ. 1870.

Մխիթար Այրիվանեցի, պատմ. Հայոց, Մոսկ. 1860 և այլն.

